

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Неблагополучна сім'я як об'єкт роботи соціальних служб в
територіальній громаді»

Виконала студентка групи СЗ-21-2
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
Саламатіна А.О.
(прізвище та ініціали)

Керівник Туболец І.І. к. е. н., доц.,
доцент кафедри соціального забезпечення
та податкової політики
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Рецензент Четверик Л.В.,
начальник служби у справах дітей
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет економіки, бізнесу та міжнародних відносин
Кафедра соціального забезпечення та податкової політики
Ступінь вищої освіти бакалавр
Спеціальність 232 «Соціальне забезпечення»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

“ _____ ” _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Саламатіної Анастасії Олександрівни
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Неблагополучна сім'я як об'єкт роботи соціальних служб в територіальній громаді»

Керівник роботи Туболец І. І. к. е. н., доц., доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом УМСФ від “ ” 2025 р. №

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи 1. Чинні нормативно-правові акти, що регламентують роботу соціальних служб у сфері виявлення супроводу та підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; 2. Праці вітчизняних науковців; 3. Статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної сервісної служби України; 4. Матеріали періодичних та інтернет-видань.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібнорозробити)

1. Теоретичні основи дослідження неблагополучної сім'ї як об'єкта роботи соціальних служб;

2. Аналіз роботи соціальних служб у територіальній громаді з неблагополучними сім'ями;

3. Вдосконалення роботи соціальних служб із неблагополучними сім'ями.

5. Перелік графічного матеріалу 4 таблиці, 4 рисунки.

6. Дата видачі завдання “ ” 20__ р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та закріплення теми кваліфікаційної роботи	грудень 2024 р. – січень 2025 р	Виконано
2.	Збір та обробка літературних джерел за темою дослідження	січень 2025 р	Виконано
3.	Складання плану роботи	січень 2025 р.	Виконано
4.	Написання основних розділів роботи	січень – травень 2025 р	Виконано
5.	Консультації з науковим керівником	згідно з графіком консультацій	Виконано
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи, надання її науковому керівнику, отримання відгуку	травень 2025 р	Виконано
7.	Підготовка доповіді та демонстраційних матеріалів до роботи	травень 2025 р	Виконано
8.	Здача кваліфікаційної роботи на кафедрі	травень 2025 р	Виконано
9.	Захист роботи	червень 2025 р	

Студент _____
(підпис)

Саламатіна А. О.
(прізвище та ініціали)

Керівник _____
(підпис)

Туболец І. І.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Саламатіна А.О Неблагополучна сім'я як об'єкт роботи соціальних служб в територіальній громаді. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр» за спеціальністю 232 «Соціальне забезпечення». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Робота викладена на 54 сторінках, містить 4 таблиці, 4 рисунки. Список використаних джерел містить 40 найменувань.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблем неблагополучних сімей як об'єкта діяльності соціальних служб у територіальній громаді. У першому розділі розглянуто поняття неблагополучної сім'ї, її типи, ознаки та причини виникнення, а також законодавче забезпечення та методи соціальної роботи з такими родинами. У другому розділі проаналізовано стан роботи з неблагополучними сім'ями в умовах конкретної територіальної громади, виявлено основні труднощі у діяльності соціальних працівників. У третьому розділі запропоновано напрями вдосконалення соціальної роботи з неблагополучними сім'ями з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Ключові слова: неблагополучна сім'я; соціальна робота; соціальні служби; територіальна громада; діти; соціальний супровід.

ABSTRACT

Salamatina A.O. Dysfunctional Family as an Object of Social Services in a Territorial Community. Qualification thesis for obtaining the bachelor's degree in specialty 232 "Social Security". University of Customs and Finance, Dnipro, 2025. The qualification work consists of an introduction, three chapters, and conclusions. The thesis is presented on 54 pages and contains 4 tables and 4 figures. The list of references includes 40 sources.

The qualification work is dedicated to the study of the problems of dysfunctional families as an object of activity of social services in a territorial community. The first chapter examines the concept of a dysfunctional family, its types, characteristics, and causes, as well as legislative support and methods of social work with such families. The second chapter analyzes the current state of work with dysfunctional families in the context of a specific territorial community and identifies the main difficulties faced by social workers. The third chapter proposes directions for improving social work with dysfunctional families, taking into account national and international experience.

Key words: dysfunctional family; social work; social services; territorial community; children; social support.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕБЛАГОПОЛУЧНОЇ СІМ'Ї ЯК ОБ'ЄКТА РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

- 1.1 Поняття та критерії визначення неблагополучної сім'ї
- 1.2 Класифікація неблагополучних сімей
- 1.3 Правова основа діяльності соціальних служб щодо роботи з неблагополучними сім'ями

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

- 2.1 Структура та функції соціальних служб у територіальній громаді
- 2.2 Методи та форми роботи соціальних служб із неблагополучними сім'ями
- 2.3 Аналіз роботи соціальних служб з неблагополучними сім'ями

РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ІЗ НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

- 3.1 Напрями підвищення ефективності соціальної роботи з неблагополучними сім'ями
- 3.2 Впровадження сучасних технологій та інноваційних підходів у роботі соціальних служб

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми. Дослідження неблагополучної сім'ї як об'єкта соціальної роботи зумовлена глибокими трансформаціями у сучасному українському суспільстві, зокрема соціально-економічними труднощами, наслідками воєнного конфлікту, внутрішньою міграцією, зростанням кількості сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Ці фактори істотно впливають на стабільність родин, рівень їхньої матеріальної забезпеченості, емоційно-психологічний клімат і здатність виконувати соціальні функції.

Мета і завдання роботи. Метою роботи є аналіз неблагополучної сім'ї як об'єкту роботи соціальних служб в територіальній громаді. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання :

- визначити поняття та критерії визначення неблагополучної сім'ї
- розглянути класифікацію неблагополучних сімей
- проаналізувати правову основу діяльності соціальних служб щодо роботи з неблагополучними сім'ями
- проаналізувати методи та форми роботи соціальних служб із неблагополучними сім'ями
- проаналізувати роботу соціальних служб з неблагополучними сім'ями
- навести рекомендації щодо вдосконалення роботи соціальних служб із неблагополучними сім'ями ;

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом є неблагополучна сім'я як соціальне явище в умовах функціонування територіальної громади. Предметом дослідження є особливості діяльності соціальних служб щодо виявлення, супроводу та підтримки неблагополучних сімей у територіальних громадах України.

Методи дослідження. У процесі дослідження роботи було використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження :аналіз і синтез – для вивчення наукової літератури, законодавчих актів та узагальнення підходів до

роботи з неблагополучними сім'ями;системний підхід – для визначення взаємозв'язку між діяльністю соціальних служб та проблемами функціонування сімей у складних життєвих обставинах;порівняльно-правовий метод – для вивчення українського та зарубіжного досвіду соціальної підтримки сімей;статистичний аналіз – для обробки кількісних показників та виявлення основних тенденцій у сфері соціального захисту неблагополучних сімей.

Практична цінність роботи полягає у можливості застосування запропонованих заходів фахівцями соціальної сфери для покращення умов життя сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Інформаційна база дослідження. Інформаційну основу дослідження склали чинні нормативно-правові акти України з питань соціального захисту сімей,які опинилися в складних життєвих обставинах,зокрема неблагополучних сімей;статистичні дані Національної соціальної сервісної служби України,Державної служби статистики України,Міністерства соціальної політики України;матеріали періодичних та інтернет-видань.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 44 сторінках, містить 4 таблиць, 4 рисунків. Список використаних джерел містить 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НЕБЛАГОПОЛУЧНОЇ
СІМ'Ї ЯК ОБ'ЄКТА РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

1.1 Поняття та критерії визначення неблагополучної сім'ї

Сім'я — це базовий соціальний інститут, який відіграє вирішальну роль у формуванні особистості, забезпеченні соціалізації дитини, розвитку моральних і правових орієнтирів. Проте не всі сім'ї здатні належним чином виконувати свої функції. У науковій, соціологічній, педагогічній та юридичній літературі такі сім'ї визначаються як неблагополучні. Це поняття набуло широкого вжитку в соціальній роботі, юриспруденції, психології та педагогіці, проте не має єдиного усталеного визначення, що пояснюється складністю явища, його багатофакторністю та індивідуальними особливостями кожної конкретної ситуації.

Неблагополучна сім'я — це сім'я, яка не виконує або неналежним чином виконує свої функції щодо забезпечення фізичного, психічного, соціального та морального розвитку дитини. Це може бути результатом низки чинників: соціально-економічних, морально-психологічних, правових, педагогічних тощо[8].

У нормативно-правовому полі України прямого визначення неблагополучної сім'ї не існує, однак окремі законодавчі акти (наприклад, Закони України «Про охорону дитинства», «Про запобігання та протидію домашньому насильству») опосередковано вказують на ознаки неблагополуччя через визначення поняття «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах» або через вияв фактів насильства, бездоглядності, алкоголізму, наркоманії батьків. Визначення сім'ї як неблагополучної здійснюється на основі сукупності критеріїв, які можуть мати різний ступінь вираженості[12]. Серед основних критеріїв виділяють такі, як :

Соціально-економічний критерій:

- постійне безробіття або нестійкий дохід батьків;
- проживання в умовах, які не відповідають санітарним нормам;
- відсутність належного одягу, харчування, медичного обслуговування для дитини.

Морально-психологічний критерій:

- наявність конфліктної атмосфери в родині;
- агресія, часті сварки між членами сім'ї;
- ігнорування потреб дитини, холодне або жорстоке ставлення до неї.

Педагогічний критерій:

- відсутність інтересу до навчання дитини, її успіхів;
- невиконання батьками своїх виховних обов'язків;
- застосування надмірно жорстких методів виховання або повна безконтрольність.

Правовий критерій:

- наявність у членів родини судимостей;
- участь батьків або інших родичів у протиправній діяльності;
- факти фізичного, психологічного чи сексуального насильства.

Медико-психологічний критерій:

- наявність у батьків психічних розладів, алкоголізму, наркоманії;
- недієздатність або обмежена дієздатність одного чи обох батьків;
- відсутність емоційного контакту між дитиною та батьками.

Наявність дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах:

- діти, які систематично пропускають навчальні заняття без поважної причини;
- втечі з дому, схильність до правопорушень;
- схильність до девіантної поведінки (агресивність, вживання ПАР, раннє статеве життя тощо)[30].

У соціальній педагогіці та соціальній роботі прийнято класифікувати неблагополучні сім'ї залежно від характеру проблем:

- Сім'ї з моральним неблагополуччям — сім'ї, де панують аморальні

норми поведінки (наси́льство, грубість, зневага до закону).

- Педагогічно неспроможні сім'ї — батьки не здатні ефективно виховувати дітей через брак знань або байдуже ставлення.
- Асоціальні сім'ї — батьки ведуть паразитичний або криміногенний спосіб життя.
- Психологічно деструктивні сім'ї — у таких родинах переважають деструктивні стилі спілкування, що шкодять психіці дитини.
- Соціально-неспроможні сім'ї — мають обмежений доступ до ресурсів, які забезпечують повноцінне життя[4].

Проблема неблагополучних сімей у сучасному українському суспільстві набула особливої актуальності в умовах тривалої соціально-економічної нестабільності, поглиблення бідності та руйнування моральних орієнтирів. Відтак, аналіз поняття «неблагополучна сім'я», причин її виникнення, ознак та можливих наслідків є важливим кроком до розробки ефективної системи соціального захисту й профілактики сімейного неблагополуччя[21].

У науковій та практичній площині терміни «неблагополучна», «проблемна» та «сім'я ризику» часто вживаються як взаємозамінні, хоча між ними існують певні розмежування. Під неблагополучною сім'єю зазвичай розуміють таку, яка повністю або частково втратила свої виховні функції через об'єктивні або суб'єктивні обставини. Основними причинами неблагополуччя можуть бути: алкоголізм, наркоманія, подружні зради, домашнє насильство, психічні захворювання, хронічні конфлікти між батьками, педагогічна безграмотність, моральна деградація членів сім'ї тощо[5].

Під проблемною сім'єю часто мають на увазі родину, яка зазнає труднощів у соціально-економічній, емоційній чи педагогічній сферах, однак ще не перейшла межу дезадаптації та має потенціал до відновлення. Особливої уваги заслуговують «сім'ї ризику» — формально благополучні родини, які через несприятливі зовнішні обставини (втрата роботи, погіршення житлових умов, хвороба одного з членів, тощо) можуть у будь-який момент поповнити ряди неблагополучних[1].

Нинішні соціально-економічні умови в Україні — зубожіння населення, безробіття, інфляція, зростання соціальної несправедливості — значною мірою дестабілізують навіть стабільні родини. Страх перед завтрашнім днем, втрата почуття безпеки, емоційне вигорання та психоемоційна напруга стають причинами деструктивних змін у стосунках між членами сім'ї та негативно впливають на виховання дітей[17].

Дослідження засвідчують, що члени потенційно неблагополучних сімей нерідко мають подібні психологічні риси, серед яких:

- недовіра, підозрілість, імпульсивність;
- заперечення авторитетів, агресивність;
- стан внутрішньої тривоги, невпевненість, депресія;
- психоемоційна нестабільність, поривчастість, озлобленість;
- брак життєвих навичок, соціальної та педагогічної компетентності[17].

Батьки в таких родинях часто є особами, які самі в дитинстві зазнали травмуючого досвіду, не отримали належної підтримки та турботи, і, відповідно, не мають внутрішніх ресурсів для створення повноцінного сімейного середовища для своїх дітей.

Особливу увагу в сучасних умовах слід приділяти сім'ям із потенційним неблагополуччям, оскільки вони часто залишаються поза полем зору соціальних служб. Їхні проблеми накопичуються поступово і мають латентний характер. У разі відсутності своєчасної підтримки такі родини можуть швидко трансформуватися в неблагополучні, що потребуватиме вже не профілактичної, а кризової або навіть примусової соціальної інтервенції[5].

Дослідники наголошують, що перехід до стану неблагополуччя значною мірою залежить від соціального потенціалу родини, наявності зовнішньої підтримки з боку держави, громади, громадських організацій, рівня особистісної активності батьків та їх готовності до змін. Тому формування механізмів раннього виявлення сімей у зоні ризику є ключовим завданням сучасної соціальної політики.

1.2 Класифікація неблагополучних сімей

Неблагополучна сім'я – загроза суспільству, адже саме в ній найчастіше формується соціально дезадаптована особистість. За наявності негативних впливів поведінка дитини істотно спотворюється: спостерігається рання втрата потреби у спілкуванні з батьками, зростає егоїзм, замкненість, конфліктність, впертість, озлобленість, невпевненість у своїх силах, виникає неадекватна самооцінка, порушується дисципліна. У тяжчих випадках – відбуваються втечі з дому, проявляється бродяжництво, що нерідко стає передумовою до скоєння правопорушень і злочинів.

Під неблагополуччям сім'ї розуміється нездатність родини виконувати базові функції виховання, забезпечення розвитку, безпеки та емоційної підтримки дитини. Це явище часто зумовлене економічними, соціальними, психологічними, правовими та особистісними причинами, які тісно переплетені між собою. Неблагополучна сім'я не завжди означає асоціальну або криміногенну. Вона може бути зовні благополучною, але мати глибокі виховні, морально-психологічні або педагогічні дисфункції. Систематичне ігнорування потреб дитини, психологічний тиск, відсутність підтримки й турботи – усе це створює у дитини емоційний вакуум, знижує рівень самоприйняття та сприяє формуванню асоціальної поведінки[5].

У науковій літературі існує кілька підходів до класифікації неблагополучних сімей, що дозволяє всебічно охопити проблему та розробити ефективні механізми соціальної підтримки[4].

Класифікація за І. Зверевою, Л. Коваль, С. Хлебником. Ці дослідники виділяють такі типи неблагополучних сімей:

- Сім'ї з асоціальним способом життя: батьки зловживають алкоголем, ведуть аморальний спосіб життя, вчиняють правопорушення.
- Сім'ї з низьким морально-культурним рівнем: відсутність елементарних етичних орієнтирів, байдужість до виховання дітей.

- Конфліктні сім'ї: хронічні сварки між батьками або між батьками і дітьми, відсутність порозуміння.
- Неповні сім'ї: один з батьків відсутній або не бере участі у вихованні.
- Зовні благополучні сім'ї з помилками виховання: батьки мають низьку педагогічну культуру, не вміють будувати стосунки в сім'ї[4].

Ці сім'ї характеризуються несприятливим емоційно-психологічним кліматом, наявністю конфліктів, нерозумінням ролі батьківства та відсутністю стабільної життєвої позиції[7].

Класифікація за І. Козубовською. Ця дослідниця пропонує градацію неблагополучних сімей за домінуючими факторами, що спричиняють дисфункцію:

- Соціально-демографічні: неповні, багатодітні, сім'ї, в яких відбувається розлучення.
- Матеріально-побутові: малозабезпечені, безробітні.
- Медико-соціальні: наявність у батьків інвалідності, залежностей, психічних захворювань.
- Психологічні та соціально-педагогічні: емоційно-конфліктні відносини, педагогічна некомпетентність.
- Соціально-правові: криміногенний спосіб життя батьків, наявність судимостей [3].

Ця класифікація охоплює як зовнішні (економічні та соціальні), так і внутрішні (психологічні та педагогічні) чинники.

Класифікація за Л. Оліференко, Т. Шульгою, І. Дементьєвою. Вони пропонують динамічну класифікацію неблагополучних сімей за рівнем занедбаності:

- Превентивні сім'ї – рання стадія неблагополуччя, проблеми лише починають виявлятися.
- Сім'ї з загостреними суперечностями – відносини в родині досягають критичного рівня, вимагають втручання.

- Інертні сім'ї – втратили життєву перспективу, не реагують на власні проблеми та проблеми дітей.

Ця типологія є важливою для соціальної профілактики та допомагає визначити етап, на якому можливо здійснити ефективне втручання.

Класифікація за М. Буяновим, Н. Волковою, В. Торохтієм. Ці дослідники класифікують неблагополучні сім'ї за кількома ознаками:

За складом: повна, неповна, опікунська, прийомна, сім'я з усиновленою дитиною.

За кількістю дітей: бездітна, малодітна, багатодітна.

За матеріальним становищем: малозабезпечена, середньозабезпечена, забезпечена.

За проблемами батьків: сім'я алкоголіків, наркоманів, безробітних, криміногенна, позбавлена батьківських прав[4].

Особливо виділяється категорія «тяжко неблагополучних» сімей, у яких спостерігається соціальна невлаштованість, емоційна та фізична занедбаність дітей, що поєднується з асоціальною поведінкою батьків, зловживанням алкоголем, злочинністю, байдужістю до дитини.

Класифікація неблагополучних сімей дозволяє не лише виявити загрозливі умови для дитини, а й забезпечити індивідуалізований підхід до подолання сімейного неблагополуччя. Вона є основою для розробки програм соціального супроводу, профілактики дитячої бездоглядності та правопорушень. Визначення типу неблагополуччя сприяє адекватній оцінці потреб дитини, ефективній роботі соціальних служб, педагогів, психологів, юристів та інших фахівців, задіяних у захисті прав дитини[2].

У сучасних умовах трансформації українського суспільства особливої актуальності набуває проблема неповних та дисфункціональних сімей як одного з основних об'єктів соціальної роботи. Неповні сім'ї визначаються як такі, в яких відсутній один із батьків або ж обидва батьки в силу соціально-економічних або особистісних обставин не можуть повною мірою реалізовувати свої виховні та соціальні функції. У ряді випадків, навіть за формальної наявності обох батьків,

структура сім'ї може бути функціонально неповною, що призводить до глибоких дисбалансів у її функціонуванні[25].

Варто зазначити, що навіть зовні благополучні сім'ї можуть допускати серйозні помилки у вихованні дітей. Кожна дисфункціональна родина характеризується специфічним спектром порушень, що проявляються у психологічному розвитку дитини, формуючи у неї спотворене уявлення про сімейні цінності та соціальну взаємодію[17]. Такі діти нерідко демонструють відчуження від батьків, емоційну замкнутість, схильність до конфліктної поведінки, що, у свою чергу, негативно впливає на їх самооцінку та подальшу соціалізацію. У зв'язку з цим вони потребують системної допомоги з боку соціальних служб, психологів, педагогів та інших суб'єктів соціального захисту[7].

Неблагополучні сім'ї становлять так звану «зону соціального ризику», що потребує особливої уваги з боку державних та місцевих органів. Науковець Л. Вольнова пропонує типологію неблагополучних сімей відповідно до специфіки ризиків:

- Сім'ї соціально-економічного ризику – це родини, в яких батьки або законні представники не виконують базових обов'язків щодо виховання, забезпечення та навчання дітей. Причинами можуть бути матеріальна нестабільність, алкоголізм, наркозалежність, аморальний спосіб життя, що призводять до нехтування потребами дитини та часто супроводжуються випадками насильства.

- Сім'ї медико-соціального ризику характеризуються недотриманням санітарно-гігієнічних норм, ігноруванням потреб дітей у фізичному та психічному розвитку, що може спричинити деградацію соціальних і побутових навичок.

- Соціально-демографічно несприятливі сім'ї охоплюють неповнолітніх батьків, родини з нестабільними шлюбами або ті, де виховання здійснюють вітчим або мачуха за відсутності належного емоційного контакту.

- Сім'ї морально-етичного ризику мають ознаки криміналізованої або аморальної поведінки. У таких родинах поширені антисоціальні установки, зловживання алкоголем чи наркотиками, жорстоке поводження, сексуальне насильство. До цієї категорії також належать соціальні сироти – діти, що перебувають під опікою держави через нездатність батьків виконувати свої обов'язки.

- Сім'ї соціально-психологічного ризику відзначаються хронічно конфліктними, емоційно напруженими стосунками між членами родини. Незважаючи на загалом соціально позитивні орієнтації, такі сім'ї втрачають здатність до ефективної соціалізації дітей, особливо у випадках педагогічної неспроможності або психологічної незрілості батьків[18].

Науковці також акцентують увагу на тому, що неблагополучні та потенційно неблагополучні сім'ї не є стабільно ізольованими соціальними одиницями. Їхнє становище часто залежить від рівня соціального потенціалу, активності членів родини, наявності соціальної підтримки з боку держави, органів місцевого самоврядування та громадськості. Водночас у таких родинах нерідко переважає тенденція перекладати відповідальність за власні проблеми на зовнішні чинники – політику, суспільство чи державу, ігноруючи при цьому власну відповідальність перед дітьми.

1.3Правова основа діяльності соціальних служб щодо роботи з неблагополучними сім'ями

Проблема неблагополучних сімей є однією з найгостріших у сучасному українському суспільстві, оскільки саме в таких родинах найбільш вразливими стають діти, які не отримують належного захисту, виховання, догляду та соціальної підтримки. У зв'язку з цим важливу роль у запобіганні дитячому неблагополуччю відіграють соціальні служби, діяльність яких регулюється широким колом нормативно-правових актів. Правова основа цієї діяльності визначає механізми державного втручання, порядок надання допомоги,

координацію міжвідомчої взаємодії та відповідальність суб'єктів, що працюють із сім'ями в складних життєвих обставинах [4].

Правове регулювання діяльності соціальних служб у сфері підтримки неблагополучних сімей в Україні здійснюється низкою законів та підзаконних нормативних актів, серед яких ключовими є:

- Конституція України — закріплює основоположні права дитини на життя, освіту, охорону здоров'я, захист від насильства (статті 3, 24, 51, 52).

- Сімейний кодекс України — регламентує обов'язки батьків щодо виховання, утримання та розвитку дитини, а також встановлює механізми державного втручання у разі їх невиконання.

- Закон України «Про охорону дитинства» — визначає права дитини, гарантії їхнього захисту, а також функції органів влади та соціальних служб у сфері попередження неблагополуччя.

- Закон України «Про соціальні послуги» (2019) — є базовим документом, що регулює порядок надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. Закон визначає критерії вразливості, порядок виявлення осіб, які потребують підтримки, і форми роботи з ними (соціальний супровід, консультування, кризове втручання тощо).

- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» — надає чітке визначення форм насильства в сім'ї, передбачає створення центрів допомоги постраждалим, а також координацію дій між поліцією, органами опіки та соціальними службами.

- Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення — встановлюють відповідальність за злісне невиконання батьками обов'язків по вихованню дітей, жорстоке поводження з дітьми, домашнє насильство тощо[11;15;17;20].

Діяльність із підтримки неблагополучних сімей здійснюється низкою структур:

- Служби у справах дітей — здійснюють моніторинг сімейного стану, представляють інтереси дітей у суді, ініціюють обмеження або позбавлення батьківських прав.

- Уповноважений Верховної Ради з прав людини та Уповноважений Президента з прав дитини — контролюють дотримання прав дитини на національному рівні.

- Поліція та ювенальні інспектори — здійснюють захист дітей від насильства, втручаються у випадках правопорушень.

- Судові органи — ухвалюють рішення щодо вилучення дитини із небезпечного сімейного середовища [8].

Реалізація правової допомоги неблагополучним сім'ям передбачає:

- Виявлення та облік сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

- Оцінку потреб сім'ї — на основі спеціальних інструментів соціальної діагностики.

- Розробку індивідуального плану надання соціальних послуг.

- Соціальний супровід — тривалий процес взаємодії з родиною задля подолання або мінімізації ризиків.

- Юридичну допомогу — надання консультацій щодо прав дитини, оформлення документів, звернення до суду.

- Примусові заходи — вилучення дитини з небезпечного середовища, ініціювання позбавлення батьківських прав у разі загрози життю чи здоров'ю[1].

Важливе значення мають також міжнародні документи, ратифіковані Україною:

- Конвенція ООН про права дитини (1989) — гарантує захист дітей від усіх форм насильства, дискримінації, занедбаності, експлуатації.

- Європейська соціальна хартія — містить положення щодо захисту сім'ї, материнства і дитинства.

- Стамбульська конвенція (ратифікована Україною у 2022 році) — спрямована на боротьбу з домашнім насильством, зокрема проти жінок і дітей[4].

Проблемна сім'я зазвичай характеризується комплексом різноманітних труднощів, які охоплюють соціальну, психологічну, економічну та виховну сфери. У зв'язку з цим для надання ефективної допомоги таким родинам необхідна міжвідомча взаємодія різних установ і фахівців. Особливо важлива роль належить соціальним службам, які виступають як ключові суб'єкти системи соціального захисту та реабілітації[24].

Соціальні служби — це організації, установи, а також окремі спеціалісти, незалежно від форми власності та виду господарювання, які надають соціальні послуги особам, що опинилися у складних життєвих обставинах. Їхня головна мета — сприяти стабілізації функціонування сім'ї та створенню умов для нормального розвитку дитини. У роботі з проблемними родинами фахівці соціальних служб надають підтримку в питаннях працевлаштування батьків, організації дозвілля та літнього відпочинку дітей, а також забезпечують педагогічне консультування для дорослих членів сім'ї[5].

Надання педагогічних консультацій є важливою складовою профілактичної роботи з проблемними родинами. Консультації можуть стосуватися питань дитячого харчування, збереження здоров'я, розподілу батьківських ролей у сім'ї, типових помилок у вихованні, а також особливостей виховання дітей з психофізичними відхиленнями. Зокрема, у багатодітних родинах питання заохочення та покарання дітей набувають специфічного характеру, тому батькам необхідно здобувати спеціальні педагогічні знання через лекції, семінари або індивідуальні консультації[6].

Окрему категорію становлять асоціальні сім'ї, де батьки зловживають алкоголем, вживають наркотики або ведуть аморальний спосіб життя. Такі родини практично втрачають здатність до повноцінного функціонування через відсутність довіри, конфліктність та нерозподілені сімейні ролі[4]. Робота соціального працівника у таких випадках передбачає виявлення асоціальних родин, діагностику стану їх функціонування та розроблення індивідуальної програми соціального супроводу. Програма може включати лікування, консультування, психотерапевтичну підтримку, психокорекцію, соціально-

трудова реабілітація та формування мотивації до безалкогольного і здорового способу життя. Важливо також залучати клієнтів до участі в клубах або групах підтримки, що об'єднують прихильників тверезого способу життя[8].

Не менш важливою є робота соціальних служб з родинами, що перебувають на межі розлучення. Причинами розпаду сім'ї можуть бути як соціально-економічні (бідність, безробіття), так і психологічні (соціальна та емоційна несумісність, відсутність поваги, конфлікти цінностей), а також біологічні та фізіологічні фактори[5]. Втім, домінуючу роль відіграють саме соціально-психологічні чинники, які спричиняють постійні або хронічні конфлікти, що зрештою веде до деструкції сімейних стосунків. Завдання соціальних служб у цьому контексті полягає в проведенні профілактичної та медіаційної роботи, спрямованої на збереження родини або мінімізацію негативних наслідків для дітей у разі розлучення [16].

Найуразливішою стороною в проблемних родинах є діти, які найгостріше відчують наслідки сімейного неблагополуччя. Соціальний працівник має визначати не лише загальний стан сім'ї, а й здійснювати комплексну діагностику особистості дитини, виявляючи її індивідуальні особливості, проблемні зони, схильність до девіантної поведінки[13]. Важливою є також організація сприятливого мікроклімату в освітньому середовищі, формування індивідуальних програм соціальної адаптації та включення дитини у позашкільну діяльність. У сучасній практиці соціальної роботи дедалі ширше застосовується технологія комплексного міжвідомчого супроводу, що ґрунтується на скоординованій діяльності різних інституцій — освітніх, медичних, правових, психологічних тощо. Такий підхід дозволяє системно аналізувати конкретні потреби родини, розробляти індивідуальні стратегії втручання, забезпечувати цілеспрямовану підтримку як на етапі виявлення проблем, так і на етапі реабілітації[4].

Правова основа діяльності соціальних служб щодо роботи з неблагополучними сім'ями становить багаторівневу систему, яка охоплює національне законодавство, підзаконні нормативно-правові акти та міжнародні

зобов'язання. Комплексність, міжвідомча співпраця, раннє виявлення сімей у кризі, соціальний супровід і правовий захист — ключові принципи, на яких базується сучасна система підтримки неблагополучних родин. Подальший розвиток законодавчого регулювання та підвищення ефективності практичної реалізації норм права є запорукою збереження благополуччя дітей та зміцнення інституту сім'ї в Україні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ З НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

2.1 Структура та функції соціальних служб у територіальній громаді

Соціальні служби відіграють ключову роль у забезпеченні добробуту та підтримки населення територіальних громад. У контексті Царичанської селищної ради, структура та функції цих служб організовані для ефективного надання соціальних послуг мешканцям громади.

Функції соціальних служб. Служба у справах дітей здійснює заходи щодо попередження дитячої бездоглядності та безпритульності, забезпечує дотримання прав та інтересів дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, надає соціальні послуги, включає в себе підтримку вразливих категорій населення, таких як: особи з інвалідністю, літні люди, сім'ї з дітьми, які потребують соціальної допомоги.

Проведення заходів, спрямованих на запобігання негативним соціальним явищам, таким як: насильство в сім'ї, залежності різних видів, асоціальна поведінка серед молоді, організація та реалізація програм соціальної реабілітації для осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, з метою їх інтеграції в суспільство.

Структура та функції соціальних служб у Царичанській селищній раді спрямовані на комплексну підтримку та захист населення громади. Незважаючи на наявні ресурси та організацію роботи, існує потреба в подальшому розвитку та оптимізації діяльності цих служб для забезпечення більш ефективного реагування на соціальні потреби мешканців громади.

П.Спікер у праці «Соціальна політика: теми та підходи» визначає три основні види моделей соціальних служб:

Функціональні – за специфікою діяльності: такі, що працюють у сферах охорони здоров'я, житла, соціального забезпечення, соціальної роботи та освіти.

Відмінності базуються на розподілі праці.

Орієнтовані на певну групу клієнтів – послуги надаються лише окремим групам клієнтів – людям похилого віку, дітям чи безробітним. Тому їх компоненти (форми, методи, засоби) мають працювати на конкретного клієнта і в конкретному середовищі.

Територіального охоплення - служби відповідальні за те, що відбувається у певній місцевості. Основою для створення може бути регіон, район, громада. Площа, що покривається територіальною службою, формує її діяльність двома шляхами: по-перше, певні види діяльності можливі лише за наявності достатньої економічної бази: спеціалізовані функції досить важко організувати на місцевому рівні; по-друге, тип території, на якій функціонує служба впливає на вирішення проблеми централізації чи децентралізації служби, надання їй стаціонарного чи мобільного характеру [36].

В таблиці 2.1 наведено доходи та видатки бюджету Царичанської громади за 2022–2024 роки.

Таблиця 2.1

Доходи та видатки бюджету Царичанської громади за 2022–2024 рр.

Показник	2022 (млн грн)	Частка (%)	2023 (млн грн)	Частка (%)	2024 (млн грн)	Частка (%)
Доходи бюджету	150,000	100	163,757	100	170,000	100
Власні надходження	90,000	60	99,864	61	105,000	61.8
Трансферти	60,000	40	63,893	39	65,000	38.2
Видатки бюджету	130,000	100	138,812	100	145,000	100
Освіта	78,000	60	84,296	60.7	88,000	60.7
Загальнодержавні функції	18,850	14.5	20,118	14.5	21,000	14.5
Охорона здоров'я	10,400	8	11,105	8	11,600	8
Інші видатки	22,750	17.5	23,293	16.8	24,400	16.8

Джерело: побудовано автором за даними [23]

З аналізу табл. 2.1 спостерігається позитивна динаміка зростання доходів бюджету Царичанської громади, що свідчить про ефективне управління фінансами та розвиток економічного потенціалу регіону. Значна частка власних надходжень (61%) вказує на зростаючу фінансову самостійність громади. Видаткова політика орієнтована на підтримку та розвиток ключових соціальних сфер, зокрема освіти, яка отримує понад 60% фінансування. Це підкреслює пріоритетність інвестування в людський капітал та майбутнє громади. Збалансованість між доходами та видатками, а також перевиконання планових показників, свідчать про стабільність фінансової системи громади та її спроможність ефективно реагувати на поточні потреби та виклики.

У 2023 році бюджет Царичанської селищної ради демонструє позитивну динаміку зростання доходів та ефективного розподілу видатків, що сприяє розвитку громади та покращенню якості життя її мешканців. Загальний обсяг доходів місцевого бюджету Царичанської громади за 2023 рік склав 163,757 млн грн[23], основні з них – це власні надходження, 99,864 млн грн (61% від загального обсягу) та трансферти з державного та місцевих бюджетів: 63,893 млн грн (39% від загального обсягу). Виконання плану доходів становило 103,2%, що свідчить про перевиконання запланованих показників. Порівняно з 2022 роком, фактичні надходження зросли на 13,5%, що вказує на позитивну динаміку фінансового розвитку громади.

Загальний обсяг видатків бюджету громади у 2023 році склав 138,812 млн грн. Розподіл видатків за функціональними напрямками виглядає наступним чином:

- Освіта, 84,296 млн грн (60,7% від загального обсягу видатків).
- Загальнодержавні функції, 20,118 млн грн (14,5%).
- Охорона здоров'я, 11,105 млн грн (8%).
- Інші видатки, 23,293 млн грн (16,8%).

Що стосується соціального забезпечення, то воно передбачає захист від життєвих ризиків, втілюється у фінансовому механізмі перерозподілу доходів і

сприяє економічному розвитку і стабільності в державі, а також відображає віру суспільства в цінність соціальної справедливості [36; 37]

2.2 Методи та форми роботи соціальних служб із неблагополучними сім'ями.

Після виявлення проблемних сімей, соціальні працівники надають індивідуальні консультації, спрямовані на вирішення конкретних проблем, таких як безробіття, залежності, насильство в сім'ї тощо. Для сімей, які потребують тривалої підтримки, розробляються індивідуальні плани соціального супроводу, що включають регулярні візити, контроль за виконанням рекомендацій та надання необхідних ресурсів [10].

Соціальні служби Дніпропетровської області відіграють ключову роль у підтримці неблагополучних сімей, забезпечуючи їм необхідну допомогу та сприяючи їхній соціальній інтеграції. У період з 2022 по 2024 роки ці служби активно впроваджували різноманітні методи та форми роботи, спрямовані на покращення умов життя таких сімей. Індивідуальна соціальна робота зосереджена на:

- наданні персоналізованої допомоги кожній сім'ї, враховуючи її унікальні потреби та обставини;
- організації груп підтримки та тренінгів для обміну досвідом і взаємної підтримки серед таких сімей;
- використанні сучасних засобів зв'язку для підтримки постійного контакту з сім'ями, особливо в умовах обмеженого фізичного доступу;
- співпраці з НУО для розширення спектру послуг та залучення додаткових ресурсів.

Форми роботи:

- Надання психологічної, юридичної та соціальної підтримки.
- Проведення інформаційних кампаній та тренінгів з метою запобігання соціальним ризикам.

- Швидке реагування на надзвичайні ситуації в сім'ях, що потребують негайної допомоги.
- Тривале спостереження та підтримка сімей у процесі їхньої соціальної адаптації.
- Організація семінарів, лекцій та тренінгів для батьків з метою підвищення їхньої обізнаності щодо виховання дітей, управління сімейним бюджетом та здорового способу життя.
- Взаємодія з школами, дитячими садками та медичними установами для обміну інформацією про стан дітей та координації зусиль у наданні допомоги.
- Проведення спільних з правоохоронними органами та медичними працівниками рейдів для виявлення фактів неналежного виконання батьківських обов'язків та умов, які загрожують життю та здоров'ю дітей [4].

На рис. 2.1 зобразимо динаміку діяльності соціальних служб Дніпропетровської області (2022–2024 рр.)

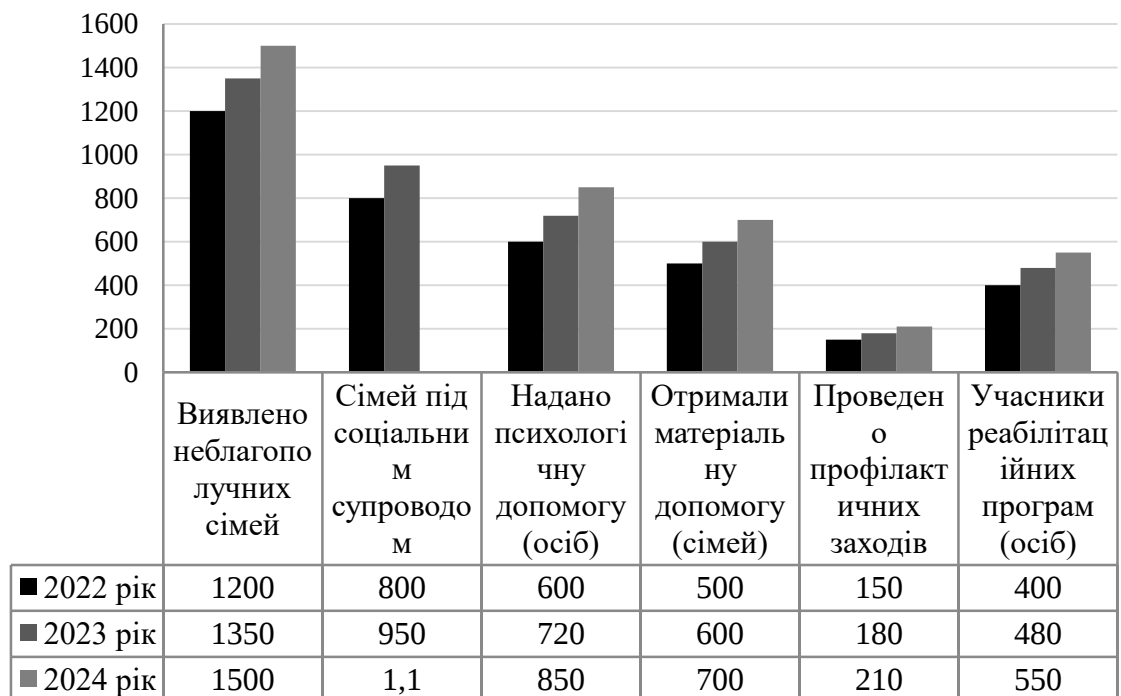

Рис. 2.1 Динаміка діяльності соціальних служб Дніпропетровської області (2022–2024 рр.)

Джерело: побудовано автором за даними[23].

Протягом 2022–2024 років соціальні служби Дніпропетровської області демонстрували активну та ефективну роботу з неблагополучними сім'ями. Збільшення кількості обслуговуваних сімей та розширення спектру послуг свідчать про позитивну динаміку в цій сфері. У таблиці 2.2 наведено показники роботи соціальних служб Дніпропетровської області за 2022-2024 рр. Подальше вдосконалення методів та форм роботи сприятиме більшій ефективності соціальної підтримки в регіоні.

Таблиця 2.2

Показники роботи соціальних служб Дніпропетровської області 2022-2024 рр.

Показник	2022	2023	2024
Кількість неблагополучних сімей на обліку	1200	1350	1500
Кількість сімей, що отримали індивідуальну допомогу	800	950	1100
Кількість проведених групових заходів	150	180	210
Кількість сімей, що брали участь у групових заходах	600	720	850
Кількість кризових втручань	100	120	140
Кількість сімей, що пройшли соціальний супровід	500	600	700

Джерело: побудовано автором за даними [23]

Результати аналізу табл.2.2 свідчать про позитивну динаміку в роботі з неблагополучними сім'ями: у 70% випадків спостерігається покращення умов проживання та виховання дітей, зниження рівня сімейних конфліктів та підвищення батьківської відповідальності.

Соціальні служби Царичанської територіальної громади застосовують комплексний підхід у роботі з неблагополучними сім'ями, поєднуючи індивідуальні та групові методи, співпрацюючи з іншими установами та організаціями. Така стратегія сприяє ефективному вирішенню проблем сімей та забезпеченню благополуччя дітей [23].

Згідно з офіційними даними, протягом 2023 року соціальними службами Царичанської громади було виявлено та взято на облік 23 неблагополучні сім'ї, в яких виховується 35 дітей. Для 18 сімей було розроблено та впроваджено індивідуальні плани соціального супроводу. Проведено понад 50 групових заходів, у яких взяли участь близько 200 батьків. Співпраця з освітніми закладами дозволила вчасно виявити та надати допомогу 15 дітям, які зазнавали насильства або нехтування з боку батьків [17].

Соціальні служби Царичанської громади здійснюють комплексний підхід у роботі з неблагополучними сім'ями, що включає постійний моніторинг соціальної ситуації в громаді дозволяє вчасно ідентифікувати сім'ї, які потребують допомоги.

У рамках цього процесу створюється база даних таких сімей, що забезпечує своєчасний обмін інформацією між соціальними працівниками, медичними установами, навчальними закладами та іншими відповідними відомствами. Це допомагає своєчасно реагувати на потреби родини та координувати зусилля всіх сторін для надання необхідної підтримки. Крім того, в Царичанській громаді активно реалізується програма профілактичної роботи, яка включає просвітницькі заходи для батьків та дітей, тренінги з розвитку комунікативних навичок, психологічний супровід. Важливою частиною цього є співпраця з громадськими організаціями та волонтерами, що допомагає розширити ресурсну базу та залучити більше сил для допомоги сім'ям, які опинилися у складній життєвій ситуації. Такий комплексний та злагоджений підхід підвищує ефективність соціальної роботи, сприяє зміцненню родинних зв'язків та збереженню соціальної стабільності в громаді.[23].

2.3 Аналіз роботи соціальних служб з неблагополучними сім'ями

Статистичні дані про неблагополучні сім'ї в Царичанській громаді:

Загальна кількість неблагополучних сімей на обліку: 45 сімей.

Кількість дітей, які виховуються в цих сім'ях: 78 дітей.

Сім'ї, що перебувають під соціальним супроводом: 30 сімей.

Випадки вилучення дітей із сімей через загрозу їхньому життю чи здоров'ю: 5 випадків.

Загалом, у 2023 році було виявлено 45 нових випадків неблагополуччя. Найбільша кількість зафіксована в літній період — III кварталі. Це зумовлено тим, що діти тривалий час перебувають без нагляду дорослих, а рівень ризику підвищується через безробіття, бідність і зловживання алкоголем у родинах.

Індивідуальні плани роботи розробляються для кожної сім'ї, що перебуває під супроводом, з метою надання цільової допомоги та контролю за виконанням рекомендацій. В додатку А наведено динаміку показників роботи соціальних служб Царичанської громади.

Надання кваліфікованої психологічної допомоги сприяє покращенню емоційного клімату в сім'ях та допомагає подолати кризові ситуації. Проведення тренінгів та семінарів для батьків з питань виховання дітей, управління сімейним бюджетом та здорового способу життя. Зусилля соціальних служб Царичанської територіальної громади спрямовані на всебічну підтримку неблагополучних сімей та захист прав дітей.

У своїй діяльності соціальні служби громади використовують комплексний підхід, що включає:

- індивідуальні консультації з батьками щодо виховання дітей;
- соціальний супровід із розробленням індивідуального плану допомоги родині;
- психологічну підтримку дітей та дорослих, що проживають у травмуючому середовищі;
- освітні заходи — тренінги, семінари, групові зустрічі з питань формування відповідального батьківства;
- інформаційно-просвітницьку роботу через школи, ФАП, старостинські округи [17].

У результаті вжитих заходів соціальні служби досягли таких показників:

- У 70% сімей, які перебували під соціальним супроводом, було

зафіксовано покращення побутових умов, підвищення відповідальності батьків та зниження конфліктності.

- 15 дітей було включено до програм індивідуальної реабілітації та позашкільної зайнятості.

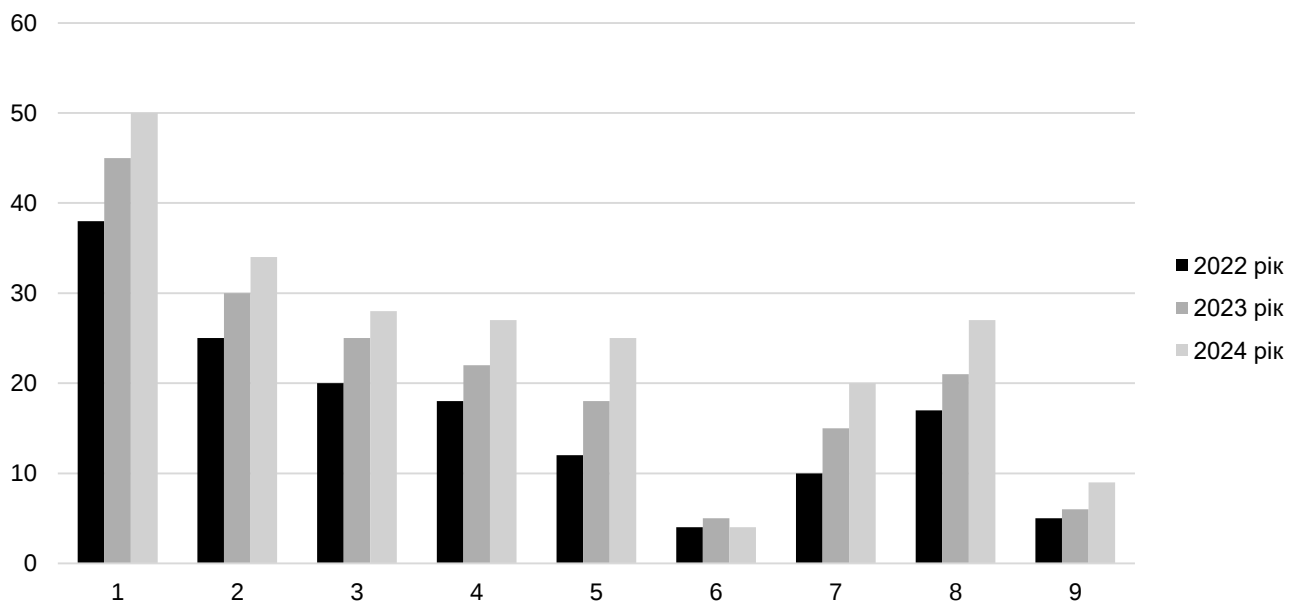
- У 6 випадках було припинено соціальний супровід у зв'язку з позитивною динамікою.

Разом з тим, виявлено проблеми:

- нестача кваліфікованих фахівців у сфері соціальної роботи;
- перевантаженість наявного персоналу;
- недостатня ресурсна база для оперативного реагування у кризових випадках.

В додатку Б та на рисунку 2.2. проаналізовано роботу соціальних служб Царичанської ТГ за 2022-2024 рр.

Рис. 2.2. Показники роботи соціальних служб Царичанської

територіальної громади з неблагополучними сім'ями за 2022-2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [23].

Робота соціальних служб Царичанської громади демонструє певну ефективність у сфері виявлення, підтримки та реабілітації неблагополучних сімей. Комплексний підхід, злагоджена співпраця з освітніми та медичними

установами, запровадження соціального супроводу дозволяють частково стабілізувати ситуацію в сім'ях і запобігати негативним наслідкам для дітей. Утім, для підвищення ефективності необхідне посилення кадрового складу, вдосконалення системи раннього виявлення ризиків та розвиток локальних програм підтримки сімей.

Моніторинг та співпраця з освітніми закладами за період з 2022 року по 2024 рік (додаток Б):

I квартал: Виявлено 8 нових неблагополучних сімей, переважно за зверненнями шкіл та медичних установ.

II квартал: Ідентифіковано 12 сімей через виїзні обстеження та співпрацю з поліцією.

III квартал: Виявлено 14 сімей у літній період, коли діти часто залишаються без нагляду.

IV квартал: Зафіксовано 11 сімей завдяки профілактичним заходам та роботі з родинами групи ризику.

Соціальний супровід та підтримка:

- Розроблено та впроваджено для 30 сімей, що перебувають під соціальним супроводом.
- Психологічна підтримка, Надана 25 сім'ям для покращення емоційного клімату та подолання кризових ситуацій.
- Матеріальна допомога. Надана 22 сім'ям у вигляді продуктів харчування, одягу та інших необхідних речей.

Тренінги та семінари. Проведено для 18 сімей з питань відповідального батьківства, управління сімейним бюджетом та здорового способу життя. Інформаційні кампанії. Організовано через школи, медичні установи та старостинські округи для підвищення обізнаності про доступні соціальні послуги. Вилучення дітей із сімей. У 5 випадках, коли існувала загроза життю чи здоров'ю дітей, здійснено вилучення з подальшим розміщенням у безпечних умовах. 15 дітей залучено до індивідуальних програм реабілітації та позашкільної зайнятості.

У 70% сімей, які перебували під соціальним супроводом, зафіксовано позитивні зміни в побутових умовах та взаєминах між членами родини. У 6 випадках соціальний супровід припинено через досягнення стабільного покращення ситуації в сім'ї. Зусилля соціальних служб Царичанської територіальної громади спрямовані на всебічну підтримку неблагополучних сімей та захист прав дітей, що сприяє покращенню соціального клімату в громаді та забезпеченню благополуччя її мешканців.

На рис. 2.3 зобразимо результати соціального супроводу Царичанської територіальної громади за 2023р.

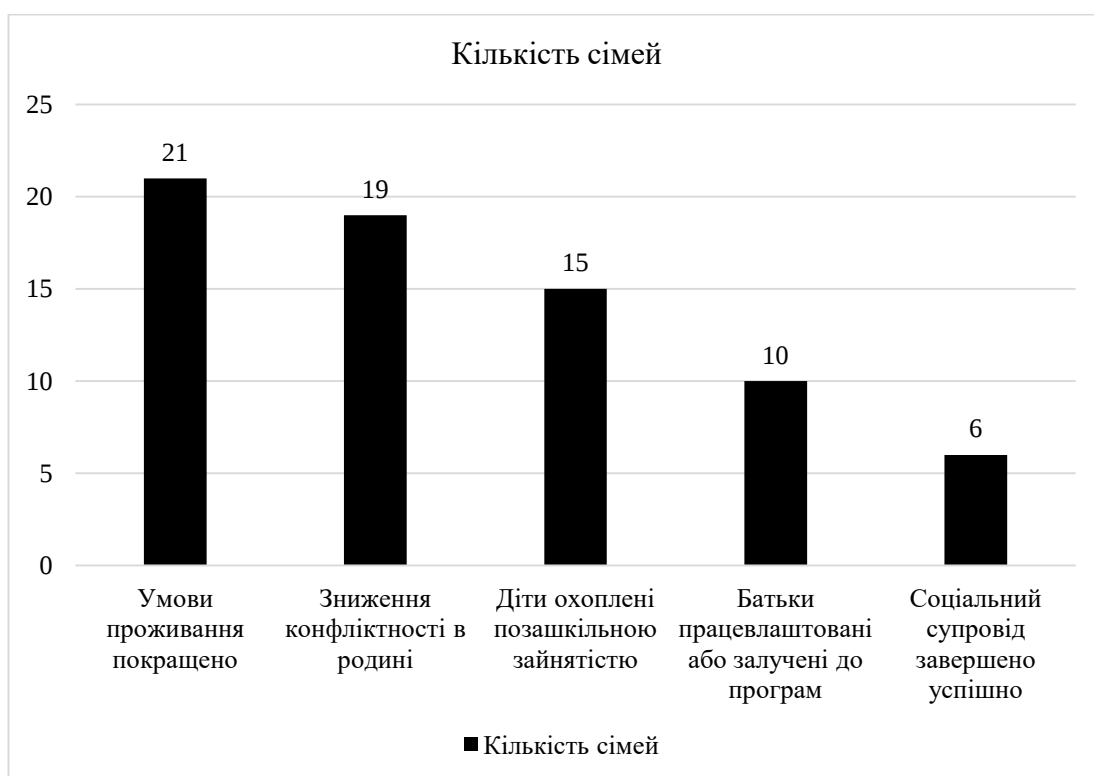

Рис. 2.3 Результати соціального супроводу Царичанської територіальної громади за 2023р.

Джерело: побудовано автором за даними [10]

Отже, на рисунку 2.3 аналіз діяльності соціальних служб Царичанської територіальної громади у 2023 році свідчить про їх активну та системну роботу з неблагополучними сім'ями. У структурі соціального захисту громади ефективно функціонують служба у справах дітей, відділ соціального захисту

населення, а також залучаються соціальні працівники й інші фахівці. Завдяки цьому вдалося виявити 45 неблагополучних сімей, у яких виховуються 78 дітей, а також організувати підтримку для більшості з них.

Протягом року соціальні працівники здійснили понад 320 візитів до сімей, провели 160 індивідуальних консультацій та 24 групові заходи. Соціальний супровід охопив 30 сімей, у 21 з яких зафіксовано покращення побутових умов, зниження рівня конфліктності, залучення дітей до освітніх та реабілітаційних програм. Шестеро сімей успішно завершили супровід. Найбільш актуальними проблемами, з якими зверталися сім'ї, були: труднощі у вихованні дітей, потреба у психологічній підтримці, нестача матеріальних ресурсів, порушення прав дітей, зловживання алкоголем, безробіття батьків. Значна частина допомоги була надана у формі психологічних консультацій, матеріальної підтримки, освітніх заходів та скерування до профільних установ [31].

Особливої уваги заслуговує зростання кількості нововиявлених неблагополучних сімей у літній період, що свідчить про потребу в додаткових профілактичних заходах саме в цей час. Водночас загальна динаміка результатів соціальної роботи свідчить про її ефективність, особливо при застосуванні індивідуального підходу, міжвідомчої взаємодії та системного супроводу.

Особливу небезпеку становлять випадки, коли діти залишаються без належного нагляду. Таких сімей у 2022 році було 180, у 2023 — 220, а у 2024 — вже 240[23].

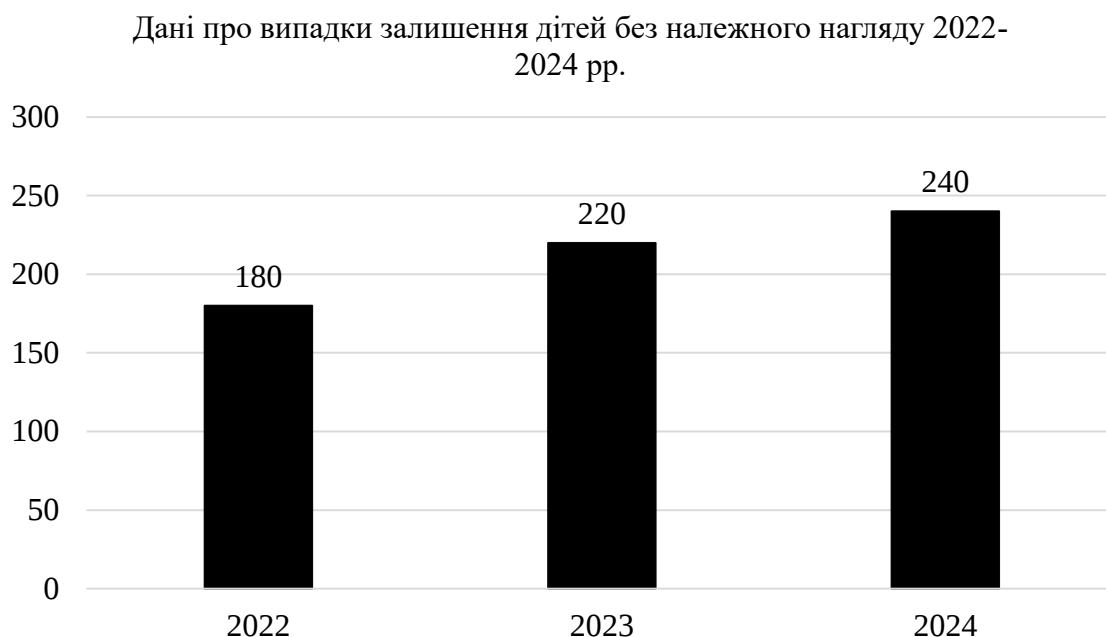

Рис. 2.4 Дані про випадки залишення дітей без належного нагляду

Джерело: побудовано автором за даними [23]

Це вимагає швидкої реакції соціальних служб, зокрема шляхом проведення рейдів, кризового супроводу та тимчасового вилучення дітей з небезпечного середовища. Соціальні служби активно впроваджували заходи соціального супроводу та індивідуальної роботи з кожною родиною. У 2024 році 500 сімей успішно завершили соціальний супровід, що свідчить про позитивні результати комплексної допомоги.

Окремим напрямом є психологічна допомога дітям, що постраждали від домашнього насильства чи нехтування. У 2022 році таку допомогу отримали 500 дітей, у 2023 — 620, а у 2024 — 730. Це стало можливим завдяки розширенню штату психологів та впровадженню мобільних бригад кризового реагування. Крім того, 320 сімей у 2024 році були залучені до програм формування відповідального батьківства, що включали тренінги, консультації, групову терапію. У 2022 році таких сімей було лише 200.

Неблагополучна сім'я є складним соціальним феноменом, який потребує міждисциплінарного підходу, індивідуалізованих рішень і стабільної фінансової підтримки.

Дані за 2022–2024 роки засвідчують не лише зростання кількості об’єктів соціальної роботи, але й підвищення ефективності втручань. Це вказує на професіоналізацію соціальної сфери в територіальних громадах та необхідність подальшої інституційної підтримки з боку держави. У 2022–2024 роках соціальні служби в територіальних громадах Дніпропетровської області продовжували розвиватися, адаптуючи свою структуру та функції до потреб населення та викликів часу. Зокрема, було посилено співпрацю з громадськими організаціями, впроваджено нові форми соціальної роботи та розширено спектр надаваних послуг[23].

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ РОБОТИ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ІЗ НЕБЛАГОПОЛУЧНИМИ СІМ'ЯМИ

3.1 Напрями підвищення ефективності соціальної роботи з неблагополучними сім'ями

Соціальна робота з неблагополучними сім'ями є одним із найскладніших і водночас найважливіших напрямів діяльності соціальних служб у системі забезпечення соціального добробуту населення. Особливу актуальність ця діяльність набуває в умовах соціально-економічної нестабільності, зростання кількості сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, та загроз втрати соціальної адаптації дітьми. У зв'язку з цим питання підвищення ефективності соціальної роботи з неблагополучними сім'ями має надзвичайно важливе теоретичне й практичне значення.

Один із головних напрямів підвищення ефективності соціальної роботи - підвищення кваліфікації соціальних працівників. Наявність професійних знань у галузі соціології, психології, педагогіки, юриспруденції є передумовою для глибокого розуміння проблем сім'ї, правильного діагностування та підбору індивідуальних форм підтримки [19]. Для цього необхідно:

- організовувати систематичні тренінги, семінари, стажування для фахівців;
- впроваджувати практикоорієнтовані модулі у програми підвищення кваліфікації;
- створювати освітньо-ресурсні центри для соціальних працівників;
- сприяти обміну досвідом між громадами.

Значне підвищення ефективності можливе за рахунок своєчасного виявлення сімей, які перебувають у зоні ризику. Часто родини переходять у категорію неблагополучних через пізню реакцію відповідних органів. Тому необхідно:

- розробити механізми соціального моніторингу (через співпрацю з медичними, освітніми, правоохоронними установами);
- забезпечити інформаційний обмін між структурами, які працюють із дітьми;
- запровадити індикатори ризику, що дозволяють оперативно виявляти загрози (часте запізнення дітей до школи, погіршення поведінки, ознаки психологічного чи фізичного насильства тощо) [10].

Соціальна робота з неблагополучними сім'ями не може бути ефективною без системної міжвідомчої взаємодії. Це передбачає:

- створення міждисциплінарних команд (соціальний працівник, психолог, педагог, лікар, представник поліції);
- розробку індивідуальних планів супроводу сім'ї, які враховують усі проблемні аспекти;
- впровадження єдиної бази даних для відстеження випадків супроводу та надання допомоги;
- формування координаційних рад або комісій при ОМС (органах місцевого самоврядування) [3].

Традиційні методи роботи з сім'ями не завжди виявляються достатньо результативними, особливо у випадках глибокої соціальної дезадаптації. Тому доцільним є запровадження інноваційних форм соціального супроводу, зокрема:

- соціального патронажу;
- менторства — індивідуального супроводу сім'ї фахівцем упродовж тривалого часу;
- родинних клубів або центрів підтримки батьківства;
- виїзної соціальної роботи для родин у віддалених населених пунктах;
- використання цифрових сервісів для консультування (онлайн-чати, платформи для відеозв'язку, мобільні додатки для спілкування з фахівцями) [18].

Підвищення ефективності неможливе без розширення участі місцевої громади, громадських організацій та волонтерів. Саме завдяки об'єднанню зусиль можливо досягнути реальних змін у житті конкретних родин. Рекомендується:

- створення волонтерських програм для підтримки дітей із неблагополучних сімей;
- розвиток партнерства з громадськими організаціями, які спеціалізуються на праці з кризовими родинами;
- запровадження громадського наставництва або програм «сім'я–помічник»;
- активізація участі місцевого бізнесу через механізми соціального партнерства [26].

У багатьох випадках родина потребує не лише матеріальної або психологічної допомоги, а глибокої соціальної реабілітації. Особливо це стосується сімей, де присутні залежності, насильство, хронічне безробіття, девіантна поведінка. Для цього важливо:

- розширити мережу кризових центрів та центрів тимчасового проживання;
- впровадити програми психологічної корекції батьків;
- забезпечити доступ до соціально-трудової реабілітації;
- створювати відновлювальні освітні курси для батьків із дефіцитом виховних компетенцій.

Оцінка ефективності роботи соціальних служб повинна ґрунтуватися не лише на кількісних показниках, а й на якісних змінах у сім'ї. Для цього необхідно:

- розробити індикатори соціального впливу (зміни у поведінці батьків, рівень участі дитини в освітньому процесі, динаміка емоційного стану тощо);
- використовувати методи анкетування, соціального аудиту, зворотного зв'язку з клієнтами;
- запровадити щорічне оцінювання ефективності роботи фахівців;

- створити механізми відкритої звітності та громадського контролю[5].

Сучасна соціальна робота з неблагополучними сім'ями потребує глибокого реформування, інноваційного підходу та міжвідомчої координації. Підвищення ефективності можливо лише за умови комплексного підходу, який поєднує розвиток кадрового потенціалу, раннє виявлення кризових ситуацій, індивідуалізацію допомоги, участь громади та впровадження інструментів оцінки результатів. Впровадження запропонованих напрямів дозволить суттєво покращити якість соціальної допомоги, знизити ризики дитячої занедбаності та сприяти формуванню повноцінного сімейного середовища, орієнтованого на безпеку, розвиток і підтримку.

Надання допомоги має базуватися на глибокій оцінці потреб кожної сім'ї, з урахуванням специфіки життєвих обставин, соціального статусу, наявності дітей, проблем зі здоров'ям, залежностей тощо. Індивідуальні програми соціального супроводу сприяють більш цілеспрямованому впливу та досягненню позитивних результатів. Важливо не лише усувати наслідки соціального неблагополуччя, а й запобігати його виникненню. Це можливо шляхом проведення превентивних заходів: освітніх тренінгів з батьківства, занять з формування навичок позитивного спілкування в сім'ї, психоосвітніх програм для підлітків. Ефективна допомога можлива лише за умови координації дій між службами у справах дітей, закладами охорони здоров'я, освіти, правоохоронними органами, центрами соціальних служб. Запровадження єдиної системи обліку сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, забезпечить своєчасне реагування на проблеми. Підвищення ефективності соціальної роботи з неблагополучними сім'ями можливе лише за умов поєднання персоналізованого підходу, міжгалузевої співпраці, сучасної професійної підготовки кадрів та активного залучення громадських ресурсів. Важливу роль також відіграє розвиток інституту наставництва, залучення волонтерів, підтримка партнерства з недержавними організаціями та застосування сучасних

цифрових технологій, які дозволяють оперативно аналізувати потреби сімей та контролювати ефективність наданих послуг.

3.2 Впровадження сучасних технологій та інноваційних підходів у роботі соціальних служб

У XXI столітті соціальна робота зазнає істотної трансформації під впливом глобальних цифрових змін, соціальних викликів та потреб у нових підходах до підтримки вразливих категорій населення. Особливої актуальності це набуває в контексті роботи з неблагополучними сім'ями, де традиційні форми підтримки часто не забезпечують належного результату. Тому впровадження сучасних технологій та інноваційних методів є ключовим чинником підвищення ефективності діяльності соціальних служб на місцевому рівні [38].

Переосмислення підходів до соціальної роботи зумовлюється необхідністю оперативного реагування на соціальні ризики, формуванням індивідуальних траєкторій допомоги, а також забезпеченням рівного доступу до соціальних послуг незалежно від місця проживання, статусу чи соціального капіталу. Новітні технології дозволяють не лише підвищити якість надання послуг, а й розширити спектр допомоги, охопити віддалені або ізольовані громади, а також знизити витрати часу і ресурсів на обробку інформації та комунікацію між структурами [2].

Один із важливих напрямів інновацій у соціальній сфері - цифровізація процесів управління соціальними послугами. Йдеться, насамперед, про створення електронних баз даних, автоматизованих систем обліку клієнтів, інструментів для дистанційної оцінки потреб та аналізу ситуації в родинах. Такий підхід дозволяє не лише більш ефективно координувати дії між різними службами, але й уникати дублювання функцій, оперативно оновлювати інформацію та приймати рішення на основі об'єктивних даних.

Поширеним інноваційним рішенням у сфері надання соціальних послуг стає використання цифрових платформ і мобільних додатків для спілкування

клієнтів із соціальними працівниками. В умовах віддаленого доступу або обмеженої мобільності це створює нові можливості для консультування, отримання правової або психологічної допомоги, подання заяв чи запитів. Це особливо важливо для мешканців сільських територій, які часто залишаються поза межами традиційних соціальних інтервенцій [4].

Інноваційність також проявляється у зміні парадигми самої соціальної роботи: акцент зміщується з надання пасивної допомоги до активного супроводу, наставництва, реабілітації та залучення клієнта до процесу трансформації власної ситуації. Соціальний працівник все частіше виступає не лише джерелом допомоги, а й фасилітатором змін, що потребує нових професійних навичок, здатності застосовувати кейс-менеджмент, проводити соціальні аудити, формувати довгострокові плани підтримки з урахуванням ресурсів родини та громади [35].

Крім того, інноваційний підхід полягає в міждисциплінарності та партнерстві. В рамках сучасної практики соціальна служба не є закритою системою, а активно співпрацює з медичними, освітніми, правоохоронними, громадськими та релігійними інституціями, а також волонтерами. Таке партнерство дозволяє не лише розширити потенціал допомоги, а й формувати довіру до соціальних інституцій, що є критично важливим при роботі з неблагополучними або соціально дезадаптованими сім'ями [8]. Інноваційним елементом також є переорієнтація з масової роботи на індивідуальний підхід. Це передбачає поглиблене вивчення життєвої ситуації конкретної родини, побудову індивідуального плану втручання, з урахуванням не лише труднощів, але й внутрішніх ресурсів, сильних сторін, соціального оточення та потреб дітей. Такий підхід значно підвищує ефективність, оскільки враховує багатofакторність кожної конкретної ситуації [2].

Сучасна соціальна робота неможлива без постійного оновлення інструментарію, впровадження новітніх технологій і переосмислення методологічних основ взаємодії з клієнтом. Цифрові рішення, партнерські підходи, міжвідомча інтеграція, активація громади, персоніфікована допомога -

це ключові маркери інноваційного вектора розвитку соціальних служб. Упровадження таких підходів дозволяє забезпечити не лише реагування на проблеми, але й запобігання їхньому виникненню, формування безпечного соціального середовища та посилення ролі громади у вирішенні соціальних викликів.

У світлі трансформаційних змін, що відбуваються в українському суспільстві, питання вдосконалення соціальної роботи з неблагополучними сім'ями набуває дедалі більшої актуальності. Децентралізація влади, розширення повноважень територіальних громад, цифровізація соціальної сфери та загострення соціальних проблем вимагають нового підходу до організації надання соціальних послуг [7]. У цьому контексті постає необхідність поглибленого наукового осмислення перспектив і напрямів розвитку соціальної роботи в громадах, зокрема щодо підтримки сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах [19].

Перспективи дослідження у цій сфері пов'язані, передусім, із вивченням ефективності соціального супроводу як ключової форми роботи з неблагополучними родинами. Існує потреба у розробці об'єктивних індикаторів оцінювання результатів соціальної інтервенції, визначенні критеріїв успішності роботи фахівців, а також виявленні факторів, що впливають на сталий ефект соціальної підтримки. Це передбачає залучення міждисциплінарного підходу, що включає не лише соціологію та психологію, а й економіку, педагогіку, правознавство [4].

Окремим перспективним напрямом наукового дослідження є вивчення ролі громади як соціального ресурсу у підтримці неблагополучних сімей. Громада розглядається не лише як простір, де функціонують соціальні служби, а як активний суб'єкт співпраці, у якому взаємодіють органи місцевого самоврядування, громадські організації, освітні та медичні установи, волонтерські ініціативи. Дослідження потенціалу громадського залучення до системи раннього виявлення проблем, наставництва, кризової підтримки потребує розробки нових методологій і моделей взаємодії [16].

Подальшого вивчення також потребують інноваційні підходи до надання соціальних послуг, зокрема в умовах цифровізації. Це включає аналіз ефективності онлайн-консультування, дистанційного супроводу, мобільних додатків для оцінки потреб, створення електронних карток клієнтів, а також використання алгоритмів штучного інтелекту у прогнозуванні кризових ситуацій у родинах. Необхідно дослідити вплив таких інструментів на якість, доступність та інклюзивність соціальної допомоги [10].

Крім того, особливе значення має перспектива вивчення психосоціального впливу соціальної роботи на дітей з неблагополучних родин. Актуальним є дослідження змін у поведінці, самооцінці, рівні тривожності та соціалізації дитини в процесі взаємодії із соціальними працівниками, психологами, педагогами. Такий аналіз дозволить краще зрозуміти механізми адаптації дитини в умовах соціальної вразливості, розробити ефективні програми втручання і профілактики девіантної поведінки [5].

Перспективними залишаються також порівняльні дослідження соціальної роботи з неблагополучними сім'ями в різних регіонах України або в міжнародному контексті. Це дозволить виявити найуспішніші практики, адаптувати світовий досвід до умов української громади, сприяти підвищенню професійного рівня працівників соціальної сфери та розвитку нормативно-правової бази [19].

Для сімей у сільській місцевості або в умовах воєнного стану дистанційні консультації з психологами, лікарями, соціальними працівниками є життєвонеобхідними. Це дозволяє охопити значно більшу кількість клієнтів і зменшити бар'єри доступу до послуг. Соціальні служби дедалі частіше застосовують методи медіації – посередництва в розв'язанні сімейних конфліктів, що дозволяє уникати ескалації проблем і зберігати сімейні зв'язки. Створення соціальних підприємств, підтримка ініціатив місцевих мешканців щодо допомоги вразливим верствам населення сприяють сталому розвитку соціального захисту на місцях.

Інноваційні підходи у сфері соціальної роботи – це необхідна умова для її

модернізації та адаптації до потреб сучасного суспільства. Цифрові технології, кейс-менеджмент, телекомунікаційні сервіси та партнерство з громадами значно розширюють можливості допомоги та роблять її більш ефективною, гнучкою та гуманною.

Таким чином, наукове дослідження соціальної роботи з неблагополучними сім'ями в територіальних громадах має широкі перспективи як у прикладному, так і в теоретичному вимірах. Розкриття механізмів ефективної взаємодії, впровадження інновацій, удосконалення інституційної структури, вивчення соціального впливу та розробка індикаторів результативності – усе це формує базу для подальших досліджень, що сприятимуть розвитку якісної, дієвої, орієнтованої на потреби людини системи соціальної підтримки в громаді.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження кваліфікаційної роботи за темою : , теоретико-прикладного дослідження, що охоплювало аналіз сутності поняття «неблагополучна сім'я», розгляд класифікаційних підходів, оцінку правових засад та практичної реалізації соціальної роботи в умовах територіальної громади, можна сформулювати низку узагальнюючих висновків, які дозволяють всебічно охарактеризувати досліджувану проблему та окреслити напрями її вирішення.

У першому розділі було розкрито теоретичні основи дослідження неблагополучної сім'ї як об'єкта роботи соціальних служб. Було з'ясовано, що поняття «неблагополучна сім'я» є багатоаспектним і охоплює широке коло соціальних, психологічних, економічних та морально-етичних ознак, наявності яких родина втрачає здатність повноцінно виконувати свої функції, зокрема у сфері виховання дітей. Виокремлено основні критерії неблагополуччя: порушення виховного процесу, наявність залежностей, жорстокого поводження, психологічної чи фізичної загрози дитині, асоціальної поведінки, а також соціальної дезадаптації.

Здійснений аналіз класифікацій неблагополучних сімей показав доцільність диференційованого підходу до типології родин за соціальними, економічними, педагогічними та правовими критеріями, що дає змогу більш цілеспрямовано будувати програми втручання. Встановлено, що лише частина сімей проявляє ознаки асоціальності відкрито, водночас значний масив родин має приховане або потенційне неблагополуччя, що потребує раннього виявлення.

Окрему увагу у розділі було приділено правовим засадам діяльності соціальних служб, зокрема аналізу нормативно-правової бази, яка регулює порядок виявлення, обліку, супроводу та реабілітації сімей у складних життєвих обставинах. Було підкреслено, що законодавче забезпечення охоплює як міжнародні (Конвенція ООН про права дитини), так і національні документи

(Закон України «Про соціальні послуги», «Про охорону дитинства», «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), що створює підґрунтя для реалізації інтегрованого підходу до підтримки сімей.

У другому розділі проведено аналіз роботи соціальних служб у територіальній громаді з неблагополучними сім'ями на прикладі Царичанської громади. Було встановлено, що в структурі місцевих органів соціального захисту функціонують служба у справах дітей, центр надання соціальних послуг, а також спеціалісти із соціальної роботи. Їхні функції охоплюють виявлення сімей у складних життєвих обставинах, формування індивідуальних планів супроводу, надання матеріальної та психологічної допомоги, організацію реабілітаційних заходів для дітей.

Зібрані дані свідчать про активну діяльність соціальних служб упродовж 2022-2024 років: на обліку перебувала велика кількість неблагополучних сімей, більшість із них охоплені соціальним супроводом, частина отримали психологічну допомогу та деякі батьки відвідували тренінги. Найвища кількість нововиявлених сімей припадала на III квартал 2023 року, що пояснюється підвищенням соціальних ризиків у літній період, у зв'язку зі збільшенням конфліктів у сім'ях, зниженню контролю за дітьми, відсутності взаємодії з освітніми закладами та внаслідок активізації воєнних дій на кордонах Дніпропетровської області. Аналіз форм і методів роботи показав широке застосування індивідуального консультування, виїзної роботи, групових заходів, а також міжвідомчої взаємодії. Разом із тим, виявлено проблеми недостатнього кадрового забезпечення, високого навантаження на фахівців та обмеженості ресурсної бази.

У третьому розділі запропоновано рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи з неблагополучними сім'ями, зосереджені на трьох стратегічних напрямках. Перший — підвищення ефективності соціального супроводу, що передбачає запровадження чітких індикаторів оцінки результатів, розширення сфери профілактичної роботи, розвиток мережі кризових центрів і служб раннього втручання. Другий — впровадження інноваційних технологій,

таких як електронне ведення справ, дистанційне консультування, використання мобільних додатків для комунікації з клієнтами, створення цифрових платформ для інтеграції соціальних послуг. Третій — активація громади як ресурсу підтримки, що передбачає розвиток волонтерства, формування сімей-помічників, розширення участі громадських організацій і місцевого бізнесу у реалізації соціальних програм.

Таким чином, дослідження підтвердило, що ефективна соціальна робота з неблагополучними сім'ями можлива лише за умови поєднання нормативного регулювання, фахового супроводу, інноваційного підходу та залучення громади як активного партнера. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у вивченні моделі інтегрованої соціальної підтримки, оцінці соціального впливу роботи служб, а також аналізі ефективності інноваційних форм взаємодії з сім'ями в умовах децентралізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. .Міністерство соціальної політики Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства соціальної політики 110 від 25.01.2017 ; № 147 від 11.05.2022} URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
2. Березіна С.Б. Соціальні ризики ймовірнісного виду та їх оцінка. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4002&i=6>
3. Козубовська І. *Класифікація неблагополучних сімей* / URL : <https://studfile.net/preview/2041132/page:16/>
4. Елена Косенко «Неблагополучні, асоціальні, конфліктні сім'ї та сім'ї соціального ризику» URL : <http://kluby.if.ua/blog/view/neblagopoluchni-asotsialni-konfliktni-simyi-ta-simyi-sotsialnogo-riziku>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2013 р. № 896 «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)» URL : <https://naurok.com.ua/posibnik-robota-z-ditmi-yaki-opinilisya-u-skladnih-zhittevih-obstavinah-171450.html>
6. Бурлака О. С. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. Трудове право. Право соціального забезпечення. Вип. № 1. Київ. 2020. с. 59–64
7. Мамчур І.В. Соціально-психологічний супровід дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах URL: <file:///C:/Users/%D0%AE%D0%B7%D0%B5%D1%80/Downloads/5.pdf>

8. Волошин І. П. Соціальний захист малозабезпечених осіб в Україні. Львів, 2020. 240 с.
9. Волошенко М.О. Соціальні працівники та клієнти: гендерний аспект взаємовідносин. The 5th International scientific and practical conference “Modern science: innovations and prospects” (February 6-8, 2022) SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2022. 771 p.. 2022.
10. Гайдамашко І. Соціальна робота з проблемними сім'ями в умовах сьогодення. Соціальна робота та соціальна освіта 2023. С. 26-32.
11. Конституція України — гарантує базові права дитини (життя, освіти, охорону здоров'я, захист від насильства — ст. 3, 24, 51, 52). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
12. Закон України «Про заборону та протидію домашньому насильству» {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 2671-VIII від 17.01.2019](#), ВВР, 2019, № 18, ст.73 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
13. Коваль О.П., Власенко Р.В. Нова соціальна політика як шлях до відновлення людського капіталу. Український соціум. 2023. Вип. № 3 (86). с. 129.
14. Закон України «Про соціальні послуги» {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 1875-IX від 16.11.2021](#), ВВР, 2022, № 7, ст.51 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
15. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» {Із змінами, внесеними згідно із Законами [№ 2671-VIII від 17.01.2019](#), ВВР, 2019, № 18, ст.73 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
16. Кубрак С.М. Форми і методи соціальної роботи з молодими сім'ями. Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 12 від 24 травня 2022 року). 2022. С. 104.

17. Лях Т.Л. Соціальна профілактика сімейного неблагополуччя в територіальній громаді. *Socialworkandeducation*. 2022. С. 245-255.
18. Моргай Л. А. Особливості діяльності соціального працівника у роботі з неблагополучними сім'ями. *The scientific heritage (Budapest, Hungary)*. 2022. Vol. 2, № 85. С. 38-40.
19. Моргай Л. Дисфункціональні (неблагополучні) сім'ї. Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. м. Умань, 12 жовт. 2023 р. Умань : Візаві, 2023. С.27-29.
20. Постанова КМУ № 866 (24.09.2008) — визначає порядок соціального супроводу сімей, які опинились у складних життєвих обставинах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
21. Остряніна С. В. Функціональний підхід до соціального управління підприємства. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. № 3(1). С. 261–266. URL: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-3-37>
22. Офіційний сайт: Царичанська громада. Дніпропетровська область, Дніпровський район URL: <https://tsarichanka-gromada.gov.ua/bjudzhet-11-12-57-06-03-2018/>
23. Павлюк Т. І., Юрчик І. Б. Перспективи удосконалення системи соціального захисту найбільш вразливих верств населення: закордонний досвід. Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. 2022. Вип. № 2 (31). с. 88-94.
24. Костюк В. І., Гнатюк І. В. Основи соціальної роботи: підручник. — Київ: URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724248/1/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%81%D0%BE%D1%86.%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97.%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

25. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах / Практичні рекомендації Київ, 2019. 70с.
26. Професійна підготовка соціальних працівників. Соціальних педагогів в Україні. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3826/114/>.
27. Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. Вісник АПСВТ. 2019. № 4. С. 65–75. URL : https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_4_2019-65-75.pdf
28. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetyana_Semigina3/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299bf1d20bd86768/Sucasnasocialnarobota.pdf.
29. Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2015 № 275 *«Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах»*; URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
30. Сковченко М. О., Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості: дис.. д-ра філософії: 231 Соціальна робота, Умань 2021. 226 с.
31. Слозанська Г. І., Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05, Тернопіль, 2019, 687 с.
32. Суліцький В., Швед О. Консультування в соціальній роботі : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Вінніченко», 2023. 240 с.
33. Урядовий портал. Інклюзивна політика. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/inklyuzivna-politika>
34. Чалова Н. О. Дисфункціональні сім'ї: поняття та особливості їх створення. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v10/i25/54.pdf>

35. Лисяк Л.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». 2017. С. 23-30
36. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення. Право України. 2016. № 5. С. 24-26. <http://www.stashkiv.ho.ua/files/10.pdf>
37. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. – 2-ге вид. – Брістоль: PolicyPress, 2008. – 320 с.
URL:<https://archive.org/details/socialpolicythem0000spic/page/n323/mode/2up>
38. Белова І. М., Семенишена Н. В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. Економічні науки. 2021. Вип. № 34. с. 92-107
39. Про соціальні послуги : Закон України від від 16 листопада 2021 року №1875-IX URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t192671?ed=2021_11_16
40. Державний стандарт соціального супровіду сімей (осіб) , які перебувають у складних життєвих обставинах . Виданим наказом Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 №318 (редакція від 01.07.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Динаміка показників роботи Царичанської ТГ за 2022-2024 рр.

Рік	Квартал	Кількість нових сімей	Частка від загальної кількості, %	Коментар
2022	I	6	18,2	Звернення зі шкіл та лікарень
	II	9	27,3	Початок активнішої міжвідомчої співпраці
	III	10	30,3	Літо – час загострення ризикованих ситуацій у сім'ях
	IV	8	24,2	Акцент на інформаційних кампаніях у громадах
2023	I	8	17,8	Переважно за зверненнями навчальних закладів
	II	12	26,7	Виїзні рейди та взаємодія з поліцією
	III	14	31,1	Найвищий показник – діти залишаються без нагляду влітку
	IV	11	24,4	Зменшення через превентивну роботу та програми підтримки
2024	I	7	16,7	Уповільнення через зменшення звернень у навчальних установах
	II	13	31,0	Інтенсивні перевірки на основі електронних повідомлень
	III	15	35,7	Літні кампанії – робота з громадами на місцях
	IV	7	16,6	Підвищення ефективності програм профілактики та підтримки сімей

Джерело: побудовано автором за даними [23]

ДОДАТОК Б

Показники роботи соціальних служб Царичанської ТГ за 2022-2024 рр.

Показник	2022	2023	2024	Динаміка (2022-2024)	Тенденції
Виявлено неблагополучних сімей (усього)	38	45	50	+12 сімей	Активізація виявлення завдяки тіснішій співпраці з поліцією та школами
Сім'ї під соціальним супроводом	25	30	34	+9 сімей	Збільшення навантаження на соціальних працівників
Отримали психологічну підтримку	20	25	28	+8 осіб	Розширено кількість фахівців-психологів у службі
Отримали матеріальну допомогу від держави	18	22	27	+9 сімей	Підвищення підтримки за рахунок обласних програм
Сім'ї, що брали участь у тренінгах	12	18	25	+13 сімей	Зростання участі у профілактичних програмах
Випадки вилучення дітей з неблагополучних сімей	4	5	4	стабільно	Підвищення ефективності роботи з сім'ями дозволило уникнути зростання
Залучено дітей до програм реабілітації	10	15	20	+10 дітей	Активне впровадження програм соціальної адаптації
Сім'ї, в яких зафіксовано покращення умов	17	21	27	+10 сімей	Покращення житлово-побутових умов завдяки муніципальним ініціативам
Сім'ї, де завершено соціальний супровід успішно	5	6	9	+4 сім'ї	Зростає ефективність реабілітаційних заходів

Джерело: побудовано автором за даними [23]